

УДК 37.091.4(44)(092):37.014.3(477)

ПРИНЦИПИ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКОГО ПРИРОДНОГО ВИХОВАННЯ Ж.-Ж. РУССО У КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Лях Г.Р., Данильченко Є.М.

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

У статті проаналізовано концепцію загальнолюдського природного виховання Ж.-Ж. Руссо, в основі якої лежить віра в могутність дитячої природи, надання дитині широкої свободи. З'ясовано, що метою виховання для Ж.-Ж. Руссо був розвиток вільної особистості у природних умовах. Педагог наполягав, що виховання має бути природовідповідним, вільним і спонукати дитину до самостійного набуття особистого досвіду. Акцентовано увагу на основоположних принципах педагогічної системи Руссо: гуманізму, природовідповідності та індивідуального підходу до дітей. Зроблено висновок про те, що ідеї та принципи видатного просвітника є актуальними в умовах розбудови нової української школи.

Ключові слова: Ж.-Ж. Руссо, природне виховання, вільне виховання, свобода дитини, принципи виховання, гуманізм, індивідуальний підхід, нова українська школа.

Постановка проблеми. Розвиток новітньої системи освіти, швидкі темпи оновлення науки, техніки, технологій, зростання соціальної ролі особистості, інтелектуальної праці зумовлюють стратегічні цілі освіти в Україні. Серед них – фундаментальна перебудова всіх структур освіти, розвиток творчої індивідуальності кожної особистості. Відтак, нова українська школа має розбудовуватись на засадах партнерства між усіма суб'єктами навчально-виховного процесу, дитиноцентризму, орієнтації на потреби учня в освітньому процесі. Пріоритетними є компетентнісний, індивідуальний, особистісноорієнтований підходи до виховання підростаючого покоління, а головна роль учителя – фасилітатор, помічник, співтворець, який допомагає дитині пізнати світ і знайти своє місце у ньому. Акцент робиться саме на вихованні як невід'ємній складовій усього освітнього процесу, який орієнтуватиметься на загальнолюдські цінності.

Наша школа вже давно переорієнтувалася з авторитарного на особистісноорієнтоване навчання і виховання. Але дуже часто ці основоположні принципи залишаються лише теорією і не завжди реалізуються в реальному шкільному житті. Втім, як свідчить історія, педагогіка і школа, як вітчизняна, так і зарубіжна, розвивалася у напрямі гуманізації навчально-виховного процесу. З огляду на це цікавими і корисними як для вчителів, так і для батьків, є педагогічна концепція найвидатнішого представника Просвітництва, французького філософа, письменника, педагога Жан-Жака Руссо. Звернення до його педагогічної спадщини обумовлено необхідністю вирішити питання взаємодії в системі «вихователь – вихованець» («учитель – учень»), а також суперечністю між сутністю людини як суб'єкта і організатора свого розвитку і зовнішнім, об'єктивним характером традиційного виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Проблема гуманістичного виховання особистості розроблялася у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних учених у галузі педагогіки, психології, філософії: Ш. Амонашвілі, І. Беха, Г. Васьновича, С. Гончаренка, І. Зязюна, Ю. Мальваного, А. Маслоу, К. Роджерса, С. Соловейчика, В. Сухомлинського, А. Суцєнка та ін. Ідеями

вільного виховання просякнуті праці А. Макаренка, С. Русової, Я. Чепіги, О. Яновської. Окремі питання педагогічної системи Ж.-Ж. Руссо досліджували М. Грибинук, Ю. Бондаренко, І. Саць (під керівництвом Л. Мокляк).

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження принципів загальнолюдського природного виховання Ж.-Ж. Руссо та з'ясування їхньої актуальності в умовах розбудови нової української школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Свою концепцію Жан-Жак Руссо виклав у творі «Еміль, або про виховання» (1762) – трактаті, який він вважав найкращим і найважливішим серед своїх праць і в якому його педагогічні погляди виражені через художні образи. Жоден інший педагогічний твір не виявляв настільки сильний вплив на розвиток педагогічної думки, як «Еміль...». Послідовників Руссо захоплювала його віра в могутність дитячої природи, надання їй широкої свободи. Положення Руссо про те, що воля – одне з природних прав людини, а роль педагога полягає в розвитку активності, ініціативи дитини, взяли за основу представники теорії вільного виховання, що отримала поширення наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

У своїй педагогічній концепції французький педагог підкреслював необхідність упровадження демократичної освітньої системи, яка мала б сприяти виявленню в дитини нахилів і талантів, закладених природою. Виховання, на його думку, буде сприяти розвитку дитини лише в тому випадку, якщо матиме природовідповідний характер, спонукатиме її до самостійного набуття особистого досвіду і знань і буде прямо пов'язано з природним розвитком індивіда. Відтак, основою педагогічної системи Руссо є принципи гуманізму, природовідповідності та індивідуального підходу до дітей.

У центрі концепції Руссо – дитина як людина, яку він прагне навчити жити: «Жити – ось те ремесло, якого я бажаю вчити її /дитину/», жити у будь-яких умовах, за будь-якого соціально-економічного ладу, у будь-якій країні: «...треба навчити, щоб вона /дитина/ зміла зберігати себе, коли стане дорослою, зносити удари долі, зневажати надлишок і бідність, жити, якщо доведеться, серед льоду Ісландії чи на розпеченій

скелі Мальти» [1, с. 205, 206]. Метою виховання, на думку просвітника, є розвиток вільної особистості у природних умовах. Природа дитини унікальна, і вихователь повинен зробити все, щоб дитина якомога довше зберегла свій неповторний, природний вид.

Ж.-Ж. Руссо наголошував, що від народження дитина не має поганих рис, що її природа досконала, а тому завдання вихователя полягає в тому, щоб допомагати природному розвитку, створювати відповідну атмосферу. Виховання кожної людини, писав Руссо в книзі «Еміль, або про виховання», дається природою шляхом безпосереднього розвитку вроджених здібностей і потягів. Звертаючись до батьків і вихователів, він закликав їх поважати в дитині особистість і всі її корисні та розумні схильності та розвивати в ній природність, прищеплювати почуття волі й незалежності, прагнення до праці.

Багато педагогів засуджують Руссо за надмірне захоплення теорією вільного виховання, заснованого на індивідуальному підході (так звану «парну педагогіку»), за ідеалізацію природного розвитку дитини. Але його концепція ґрунтується на вірі в людину, її необмежені можливості й розум, вірі в те, що кожна людина заслуговує на щастя. Вільне виховання випливає з природного права кожної людини на свободу, воно слідує за природою, допомагає їй. Руссо виступав за недоторканість, автономність внутрішнього світу дитини як маленької людини, заперечував авторитаризм у вихованні.

Багато корисних порад і наставлянь Руссо дає в перших двох книгах «Еміля». Він, зокрема, рекомендує поволі діяти на дітей, керувати ними, не принижуючи їхньої волі і не застосовуючи примусових заходів, і водночас виявляти наполегливість, вимогливість, не поспішати із задоволенням небажаних і химерних дитячих прохань. Дітей повинні обмежувати тільки закони природи. Звідси заперечення Руссо методів покарання і примусу у вихованні. На його думку, йдучи за природою дитини, необхідно відмовитись від обмежень, встановлених вихователем. Свобода дитини може бути обмежена лише речами. У зв'язку з цим Руссо пропонує замінити методи покарання методом «природних наслідків» від неправильних учинків. Природне виховання також не припускає ганьби, підвищених вимог до дитини, порівняння її з іншими дітьми: «жодних суперників, ніякого змагання, навіть у бігу. Нехай дитина змагається сама з собою, тобто порівнює те, що вона зробила вчора, з тим, що вона зробила сьогодні, не порівнюючи свої успіхи з успіхами інших».

Основними факторами впливу на дітей Руссо вважав природу (внутрішній розвиток здібностей та органів людини), людей (навчання того, як користуватися природними здібностями) та предмети навколишнього світу (набуття власного досвіду відносно предметів, які сприймає людина). Руссо доходить висновку, що виховання буде правильним, коли ці три фактори діятимуть узгоджено і сприятимуть вихованню добрих почуттів, добрих думок і добрих учинків. Іншими словами, основне завдання виховання, яке здійснюється людьми і речами, полягає у тому, щоб узгодити свої впливи з природним розвитком

дитини. У такому контексті слід розуміти трактування Руссо принципу природовідповідності: природне виховання допомагає вільному розвитку дитини, який відбувається через самостійне накопичення нею життєвого досвіду. Відтак, вільне і природне виховання сприяє формуванню вільної людини – якою її створила природа.

На думку вченого, зважаючи на природу дитини, необхідно відучити дитину від сліпого підкорення волі вихователя, натомість привчити дотримуватися непорушних природних законів. Ж.-Ж. Руссо, ідеалізуючи дитячу природу, радив уже з двохрічного віку ізолювати дитину від міського середовища, де, на його думку, панує моральна розбещеність, щоб у такий спосіб, у гармонії з природою готувати дитину до майбутнього життя. Він писав: «Природа бажає, щоб діти були дітьми, перш ніж бути дорослими. Якщо ми намагаємося порушити цей порядок, то виростимо скороспілі плоди, які не матимуть ні зрілості, ні смаку і не забаряться зіпсуватися: у нас вийдуть юні лікарі і старі діти» [1, с. 84].

Отже, природне виховання полягає у необхідності здійснювати його відповідно до природи самої дитини та її вікових особливостей. Таке виховання повинно відбуватися на лоні природи, у тісному контакті з нею.

Педагогічний успіх, на думку Руссо, може бути досягнуто завдяки сполученню фізичного, розумового, морального, трудового виховання.

Завданням фізичного виховання, яке складає зміст перших двох років життя дитини, має бути виховання здорової людини, здатної до опанування навколишнього світу. При цьому педагог підкреслював взаємозв'язок фізичного і розумового виховання: «Якщо ви бажаєте виховати розум вашого учня, постійно вправляйте його тіло; робіть його здоровим і сильним, щоб зробити розумним і розсудливим, хай він працює, діє, бігає, плигає, хай завжди перебуває в русі, хай він буде людиною по силі, і скоро він стане людиною по розуму». Він був упевнений, що система природного виховання досить ефективна тільки при правильному і звичному поєднанні фізичних і розумових вправ. «Великий секрет виховання, – писав Ж.-Ж. Руссо, – в умінні домогтися того, щоб тілесні і розумові вправи завжди служили відпочинком одні для інших» [1, с. 212]. Отже, головне у фізичному вихованні – це організація здорового способу життя дитини.

У розумовому вихованні не слід указувати дитині, що вона має вчити («це її справа – бажати, шукати, знаходити»), а слід зробити навчання доступним для дитини, «мистецьки зародити у неї це бажання і дати їй засоби задовольнити його» [1, с. 186]. Безпосереднім вираженням ідеї вільного виховання є вимога педагога, щоб дитина була вільною у виборі змісту навчального матеріалу і методів його вивчення. Що її не цікавить, у користі чого вона не впевнена, того вона і не буде вчити. Завдання вихователя полягає в тому, щоб так організувати всі впливи на дитину, щоб їй здавалося, що вона вивчає те, що сама хоче, а насправді те, що він їй підкаже.

У моральному вихованні слід займатися виховання добримися справами, тому що, тільки роблячи добро, люди стають добрими. Завданням морального виховання педагог вважав виховання людини

гуманної і людяної, яка прагне до свободи, вміє працювати. Головне у трудовому вихованні – дати зрозуміти дитині, що без праці життя безцільне, що праця є неминучий обов'язок суспільної людини. Кожен повинен працювати – і бідний, і багатий. Тому в основі демократичної системи освіти має бути трудове виховання: вивчення суспільних ремесел і мистецтв, причому в ході навчання Ж.-Ж. Руссо вважав за необхідне виявляти у вихованців дарування, закладені природою.

Враховуючи це та вищесказане, можна констатувати, що вся педагогічна система Ж.-Ж. Руссо має яскраво виражену гуманістичну спрямованість, ґрунтується на принципах природовідповідності, природності та індивідуального підходу до дитини. Його трактати про виховання виникли як реакція на кризу людини в соціальному і культурному житті Франції XVIII ст. Та вони не втратили своєї актуальності сьогодні.

Так, в основу розбудови нової української школи покладено принципи гуманізму, природовідповідності, індивідуального підходу до дітей, які пропагував педагог-гуманіст Ж.-Ж. Руссо.

Принцип природовідповідності виховання вимагає врахування багатосторонньої і цілісної природи особистості та рідного їй краю. Він базується на її фізичних, психічних, анатомічних, вікових, етнічних, регіональних, статевих особливостях, нехтування якими призводить до різномірних наслідків для цілісного розвитку дитини. Відповідно до цього принципу педагог може впливати на особистість учня з огляду на його життєвий досвід, рівень орієнтації в суспільному житті і формувати вміння застосовувати наявні тільки у нього знання і досвід в окремому регіоні, області, краї тощо. Шляхами реалізації принципу природовідповідності у сучасній школі можуть бути: використання різних форм і методів, що дозволяють розкрити суб'єктний досвід учнів, дидактичного матеріалу, що дозволяє учням обрати найбільш важливі для них види, форми роботи, різних способів виконання завдань без страху помилитися, отримати неправильну відповідь; створення атмосфери зацікавленості кожного учня в роботі класу, педагогічних ситуацій спілкування на уроці, які дозволяють кожному учневі проявити ініціативу, самостійність, вибірковість у способах роботи, умов для самовдосконалення учнів; стимулювання учнів до висловлювання; оцінювання діяльності учнів не лише за кінцевим результатом «правильно» – «неправильно», але й у процесі їх дослідження; заохочення прагнення учнів знаходити свій спосіб роботи.

Принцип гуманізму передбачає повагу до прав і свобод дітей, розуміння свого внутрішнього буття, свободи. Моральна свобода робить її

досконалою і сильною, унеможливорює аморальні дії, гартує духовний характер, самостійність і самовизначеність. Внутрішню свободу особистості необхідно виховувати у процесі спільної діяльності, спілкування з іншими людьми, передусім учителями і вихователями.

Принцип гуманізму вимагає поваги до позиції вихованця навіть тоді, коли він відмовляється виконувати поставлені завдання. У такій ситуації педагог має керуватися тим, що кожна особистість автономна і є не лише носієм, а й гарантом моральності. Якщо педагог не поважає вихованця через його власну позицію, то в такій спосіб він не визнає індивідуального буття особистості. Учитель повинен виявляти неупереджене ставлення до дитини і розуміти, що вона постає як особистість тоді, коли включена в ситуацію, у якій може активно, вільно та гідно обстоювати свою позицію або зайняти іншу відповідно до власних моральних переконань. Це природне право індивіда, яке педагог має поважати.

Урахування індивідуальних особливостей учнів у навчанні та вихованні – це не пристосування мети і змісту навчання і виховання до окремого учня, а пристосування прийомів, методів і форм педагогічного впливу до індивідуальних особливостей з метою забезпечення запрограмованого рівня розвитку особистостей. Індивідуальний підхід створює найсприятливіші можливості для розвитку пізнавальних сил, активності, схильностей і обдарувань кожного учня. Такого підходу потребують усі діти.

Висновки. Досліджуючи педагогічні погляди Ж.-Ж. Руссо, доходимо висновку, що цінність його педагогічної системи виявляється не тільки в тому, що вона відкинула середньовічну феодальну традицію виховання, а в тому, що вона слугувала стимулом для формування і розвитку демократичної педагогіки Нового часу. Принципи загальнолюдського природного виховання Ж.-Ж. Руссо – принцип гуманізму, природовідповідності та індивідуального підходу до дітей – слугують підґрунтям для формування демократичної педагогіки загалом та застосування на практиці кращих світових педагогічних надбань у новій українській школі, зокрема. Педагогічна система Руссо, яка не могла бути реалізована за його життя, сьогодні отримує дедалі більше підтримки. Можна не погоджуватися з деякими ідеями педагога, але в одному він був правий: підґрунтям процесу виховання і навчання має бути прагнення дитини до самовдосконалення, самопізнання, творчого саморозвитку відповідно до її природних здібностей, пізнавальних потреб та інтересів. Усе життя нової школи має бути організоване за моделлю поваги прав людини та демократії.

Список літератури:

1. Руссо Ж.-Ж. Эмил, или О воспитании [Електронний ресурс] / Руссо Жан-Жак // Педагогические сочинения: в 2-х т. Т. 1 / под ред. Г.Н. Джибладзе; сост. А.Н. Джурицкий. – М.: Педагогика, 1981. – 656 с. – Режим доступа: http://lib.uni-dubna.ru/search/files/phil_russo/1.pdf.

Лях Г.Р., Данильченко Е.М.

ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

ПРИНЦИПЫ ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ЕСТЕСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ Ж.-Ж. РУССО В КОНТЕКСТЕ ПОСТРОЕНИЯ НОВОЙ УКРАИНСКОЙ ШКОЛЫ

Аннотация

В статье проанализирована концепция общечеловеческого естественного воспитания Ж.-Ж. Руссо, в основе которой лежит вера в могущество детской природы, предоставление ребенку широкой свободы. Целью воспитания для Ж.-Ж. Руссо было развитие свободной личности в естественных условиях. Педагог считал, что воспитание должно быть природосообразным, свободным и побуждать ребенка к самостоятельному приобретению личного опыта. Акцентировано внимание на основоположных принципах педагогической системы Ж.-Ж. Руссо: гуманизма, природосообразности, индивидуального подхода к ребенку. Сделан вывод о том, что идеи и принципы выдающегося просветителя являются актуальными в условиях построения новой украинской школы.

Ключевые слова: Ж.-Ж. Руссо, естественное воспитание, свободное воспитание, свобода ребенка, принципы воспитания, гуманизм, индивидуальный подход, новая украинская школа.

Lyakh H.R., Danylchenko Ye.M.

SHEI «Donbass State Teachers' Training University»

THE PRINCIPLES OF EDUCATION OF ROUSSEAU'S UNIVERSAL NATURAL EDUCATION IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

Summary

Rousseau's concept of universal natural education was researched in the article. The famous teacher believed that the child's nature had been perfect and the main task of a teacher was to help it to develop naturally. It was ascertained that the aim of education for J.-J. Rousseau was the development of a free person in the natural environment. The pedagogue insisted that education should be natural and free and encourage a child to acquire its personal experience. The fundamental principles of Rousseau's pedagogical system were accentuated. They are humanism, correspondence to nature and individual way of approach to a child. It was concluded that the ideas of the famous teacher are urgent in the context of the development of the new Ukrainian school.

Keywords: J.-J. Rousseau, natural education, free education, child's freedom, principles of education, humanism, individual way of approach, new Ukrainian school.